

הדרכה להוראה מועילה בתלמוד

תנאי מוקדם לכל הוראה טובה הוא, כידוע, שליטה מלאה של המורה בנושא שהוא מלמד ואהבתו אותו. מן הראוי גם שירכוש לו את התכונה של בעל כושר הסברה, המבין לקשיים העומדים בפני התלמידים, ויודע במה ואיך להקל עליהם. שלושה דברים בתלמוד צריכים לימוד יסודי ומעמיק: **הלשון, דרך הדיון התלמודי והתוכן.** מורה השואף להתקדם כראוי בלימודיו עם התלמידים ולעורר בלבם את החשק והרצון להמשיך לימודיהם בישיבה גבוהה ובקביעת עיתים לתורה, כאשר יהיו בעלי-בנים, חייב לרכוש לו ידיעה יסודית ומעמיקה בשלושת הדברים האלה.

דרכי ההוראה המוצעות

א. קביעת יחידת הוראה והגדרת הנושא המרכזי של השיעור

בגמרא אין ניקוד וחלוקה לפסקאות, ובמבט ראשון נראה לתלמיד שהוא עומד להיכנס ל"ימים התלמוד" ולשחות בסוגיא ארוכה ומסובכת למעלה מכוחותיו. לכן, חשוב להציג בפני התלמידים את יחידת השיעור כבר בתחילתו. המורה מעמיד בדרך זו לפניו השגת מטרה ברורה, מבחינת כמות החומר שעליהם ללמוד בשיעור. דבר זה יסלק מהתלמידים את ה"פחד הטבעי" מההכרח ללמוד "הרבה מאוד", יסייע להם להפעיל טוב יותר את רצון הלמידה, ויגביר בהם את העירנות ואת יכולת הריכוז בשיעור.

ב. הכנת החומר לשיחת ההכנה לשיעור

שיחת ההכנה שתניח את היסוד להבנת הנושא העיקרי של הסוגיא והכרת הנושאים המשניים הנלמדים בשיעור הם, כידוע, אמצעים חשובים ביותר להביא את התלמידים להבנת הבעיה שהיא נקודת המוצא של הגמרא, והם הנחת יסוד איתן להשגת מטרות השיעור. בלימוד הגמרא חשובה שיחה זו שבעתים, שהרי גם בקטע קטן שזורים לעתים קרובות מונחים והלכות בנושאים שונים, והסברתם בתוך השיעור מסיחה את דעתם של התלמידים מהנושא העיקרי של הסוגיא, שבה הם עוסקים. הכנה טובה של המורה לשיחה זו, והעברתה בכיתה תרכיז את תשומת לבם של התלמידים לנושא השיעור ולמטרותיו, ותביא אותם להשתתפות פעילה בתוך השיעור.

ג. לימוד הגמרא עם פירוש רש"י

הפנייה מהגמרא לרש"י נראית למורה לעתים כמפריעה לריכוז התלמידים, אבל חובה על התלמיד לעיין ברש"י, כדי שיוכל להגיע ללימוד עצמי של הגמרא. לכן חייב המורה להפנות תשומת לבם של תלמידיו לפירושי התמציתיים והקולעים של רש"י. הוא יבאר גם מה קשה לרש"י, או מה הביא אותו לביאורו, כאשר הוא נוגד את פירושיהם של מפרשים אחרים.

ד. הרחבה והשלמה לפירוש רש"י

לשון המשנה והגמרא, אופי מיוחד לה, והארמית בתלמוד דורשת לימוד כמו שפה זרה. שתיהן מצטיינות בצמצום הביטוי המכביד על התלמיד. פירוש רש"י מספיק רק לתלמידי חכמים. לכן אנו משלבים בתוך לשון הגמרא ביאורים קצרים, מפורטים בלשון הקודש. כדי שהמורה ישתמש בביאוריו באופן עקבי, וירגיל בכך את התלמידים לדעת להשלים את לשון הגמרא בכוחות עצמם, עליו להכין אותם לפני השיעור בכתב, בקיצור, בדייקנות ובלשון ברורה ובהירה.

ה. הסברת דרך הדין התלמודי

תלמידים הלומדים גמרא בשנות לימודיהם הראשונות – ורבים מהם גם לאחר שנים רבות בהיותם בכיתות גבוהות – אינם רגילים לדרך הדין התלמודי. המשא והמתן, אופני המחשבה והוויכוח התלמודיים, שיש בהם, לעתים קרובות, "קפיצה" מחשבתית ומעבר חד מעניין לעניין – פעמים אחדות באותה סוגיא; וסתימת דברים שהגמרא לוקחת אותם בשיקול הדעת – כל אלה מקשים מאוד על רבים מהתלמידים. המורה הרגיל בלימוד הגמרא רואה את הדברים האלה כמובנים מאליהם, ולכן אינו שם לב לקשייו של התלמיד, עד שהמציאות של פיגור גדול של חלק ניכר מהתלמידים מפתיעו וטופח על פניו. חייב המורה להשתדל לראות את הסוגיא גם מנקודת ראותם של התלמידים החלשים יותר, ולהסביר כל עניין ופרט, גם את אלה שנראים לו כמובנים, לכאורה, לכל תלמידיו.

ו. הסברת עניינים הרחוקים לכאורה מהסוגיא הנלמדת

כדי להוכיח או לסתור את צדקתה של דעה מסוימת, או כדי לפתור בעייה מסוימת, מביאה הגמרא, לעתים קרובות, עניינים המפיעים במקומות אחרים, במסכת הנלמדת, וגם במסכתות אחרות. בלי ידיעתם והבנתם, לא ייתכן להבין את הסוגיא. המורה צריך ללמוד היטב את העניינים האלה במקומם לפני השיעור, ולא להסתפק בהבנה שטחית של הדברים.

ז. הכנה ללימוד סוגיא שלמה וסיכומה בסוף הלימוד

המורה יחתור לכך שהלומד יעמוד "מעל לחומר", ושהפרטים הרבים לא יפריעו לו להקיף את הסוגיא כולה – ומרוב עצים לא יראה את היער. אי השתלטות התלמיד על הסוגיא בשלמותה מעוררת את הרגשתו, שיש בגמרא "התנצחות בלתי פוסקת" ו"בלבול מוח". כדי למנוע תקלה זו חייב המורה לעשות את שני הדברים האלה:

1. יקדים שיחה ללימוד הסוגיא, ובה יציג לתלמידיו את מבנה הסוגיא על כל חלקיה.
2. אחרי סיום לימוד הסוגיא יסכמה בשיעור (והתלמיד – במחברתו), על כל שלביה. תעזור לו בכך חלוקת הסוגיא לפסקאות מתאימות (ראה סעיף א לעיל).

דרך נוספת לסיכומה של סוגיא היא עיון בדברי הפוסקים הגדולים: הרמב"ם (ונושאי כליו), הרא"ש והטור, כדי לראות כמו מי הם פוסקים.

ח. לימוד התוספות – ראשונים ואחרונים – להסברה עמוקה יותר של דברי הגמרא

המורה צריך להכשיר את תלמידיו ללימוד התוספות, ובמיוחד את אלה שפירושו פשוט יותר מפירוש רש"י, או בשעה שהן באות להוסיף הסבר המעמיק את הבנת העניין הנידון ומגלות את הצד העקרוני שבו. הוא ינתח עם תלמידיו את דברי התוספות ויסכמם. לימוד כזה מפתח את הכוחות הרוחניים של התלמידים וגורם להם סיפוק רב. המורה יבחר, כמובן, את התוספות שיילמדו בהתאם לרמת תלמידיו. נלמד גם מפרשים ופוסקים אחרים, שכן אלה מציגים לעתים קרובות שאלות, שגם תלמיד רגיל עשוי להתקשות בהן. גם אם אינו יודע לנסח לעצמו מהו הקושי שהוא חש בו, הרי הדבר מפריע לו בהבנה.

ט. תהליכי הפשטה והכללה

פרט למקרים בודדים, יוצאים מן הכלל, אין התלמוד מנסח עקרונות, אלא דן במקרים מוחשיים מסוימים (שור שנגח את הפרה, הכונס צאן לדיר, ביצה שנולדה ביום טוב וכדומה), המשמשים דוגמאות לעקרונות ההלכה, שעלינו לגלותם. ישתדל המורה למצוא ולנסח לעצמו את העיקרון שביסוד המקרה שהוא עומד ללמד, ובשיעור עצמו ינחה את תלמידיו להגיע בכוחות עצמם לעיקרון או לכלל הנלמד.

י. אקטואליזציה של הנושאים הנידונים בגמרא

הבעיות, שבהן מטפלת הגמרא, נראות כלקוחות מעולם זר לעולמנו, מחיים הרחוקים מהמציאות המודרנית. אבל – הרי אין הדבר כך; הספרות הגדולה והרחבה של "שאלות ותשובות" מוכיחה את אקטואליות הדינים והמקרים הנזכרים בגמרא, גם לזמננו אנו. אפשר לתרגם כמעט כל מקרה המתברר בגמרא לשפת המציאות של ימינו. כדי לעורר בלב התלמידים התעניינות בשיעור הניתן, או העומד להינתן, וליצור בלבם דחף פנימי ללמוד, יש קודם כל להסביר להם את הבעיות, שבהן מטפלת הגמרא בשפת הבעיות של החיים היום יומיים הסובבים אותם. אפשר לעשות זאת בשני אופנים: לפני השיעור, ע"י הליכה מן המציאות של היום לגמרא, ובשעת השיעור ואחריו, ע"י הליכה מן הגמרא אל המציאות של היום.

יא. לימוד מקורות וטעמי המצוות והבאת פסקי הלכות

לימוד מקורות וטעמי המצוות ופסקי הלכות בשיעורי הגמרא – רצוי וחשוב מאוד, כי הוא מרחיב את ידיעות התלמידים, אגב לימוד הגמרא. לימוד הלכות באופן נפרד מהווה, כידוע, קושי למורים ולתלמידים.

יב. שילוב חינוך לקיום מצוות ולהתנהגות מוסרית

אסור לנו לוותר על חינוך יהודי מכוון לבנינו במאות ובאלפי השעות, שבהן הם לומדים גמרא; הרי זוהי עיקר מטרתנו. בחינוך זה תלוי עתיד העם וגם עתידם של תלמידיו כתלמידי חכמים שירצו להמשיך ללמוד תורה. הכרח לנו, אפוא, לנצל כל הזדמנות לקידום מטרה זו, וביחוד בלימוד הגמרא, שאין כמותה אוצר של תורה מרובת פנים: בה חוק ומשפט, רגש ומחשבה, מידות ודיעות. לא כל אחד זוכה לראות ניצוצות של קדושה וערכים חינוכיים ומוסריים בכל דיון והלכה בגמרא, לכן חייב המורה לחשוף

בלימוד הגמרא את אור התורה ומוסר היהדות שבמאמרי חז"ל ובהלכות הנלמדות. עצם שילובם בהלכה יעמיד את התלמידים על מהותה המוסרית של ההלכה. לכן, גם אם חשוב לפתח את הניתוח השכלי של התלמיד בלימוד הגמרא, אין להזניח את חיזוק האמונה בה' ובתורתו, ופיתוח הרגש המוסרי של התלמידים.

יג. שיחות על גדולתם ומעמדם של התנאים והאמוראים – ראשונים ואחרונים

מבחינה חינוכית ולימודית, חשוב להציג את חכמי ישראל, כנושאי השאיפות הנעלות ביותר של המין האנושי ומגשימיהן. לצורך זה כדאי להתעכב לעתים קרובות על אישיותו של אחד החכמים הנזכרים בגמרא ובמפרשים, ולספר על חכמתו וחסידותו ומעמדו בתלמוד הבבלי ובתהליך הפסיקה ההלכתית, כדי שיהיו בבחינת "יהיו עיניך רואות את מוריך". נוסף לכך, מרוב העיסוק בדיעותיהם, שפעמים רבות אינן מתקבלות בגמרא ובהלכה, עלולים תלמידים לבוא לידי זלזול בגדולים. לכן, ההערצה שתעורר אצל התלמידים מסירותם של גדולי ישראל ללימוד התורה, או הנהגתם המוסרית עם חבריהם בישיבה, ועם בני אדם בכלל, יש בה כדי לקרב לליבם את דבריהם של חז"ל ואת הליכותיהם, אשר ימשיכו להישאר בתודעת התלמידים כגדולי האומה בכל הדורות.

יד. שילוב לימודם של כללי התלמוד תוך לימוד הגמרא

רבי שמואל הנגיד בהקדמתו לספרו "מבוא התלמוד" כותב:
"בהיות ששלמות הפעולה תלוי בהקדמות ידיעות אופני הפעולה ככל הצורך, ועיי"כ יעשה הפועל פעולתו בלי חסרון וכשלון, ובהעדר זה ייעדר כשרון המעשה ההוא, הנה כי כן יארע לתלמידים אשר לא ידעו דרך הקודש מכללי התלמוד, וילאו למצוא דרך הנכון ולבוא עד תכליתו". וזה לשון מהר"י קנפטון: "ולעולם בכל ספרי מפרש או מחבר אשר תעיין בו הוא משתדל לדעת תחילה את דרכי המפרש ההוא שמולך בדבריו, ואח"כ הוא מעיין בו...".

בנוסף לדרכי הלימוד הנזכרים לעיל זקוק, כמובן, המורה לתלמוד לעזרת דידקטיקה מתאימה, כדי למנוע יחס שלילי מצד התלמידים לעצם לימוד התלמוד (ראה "דגם לתכנון מערך שיעור בתנ"ך ובתלמוד ודרכי הוראתו בכיתה", בשנתון ביהמ"ד "מורשת יעקב", תשמ"ז).

בטוחים אנו שר"מים בישיבות ומורים לתלמוד בבתי-הספר, שישלבו בהוראתם את י"ד הדרכים הנ"ל עם המתודיקה המתאימה, יזכו לראות את תלמידיהם עוסקים בתורה ובמצוות וקובעים עתים לתורה.